

MACHT ZONDER REPRESENTATIE? SOCIALISME OU BARBARIE OF DE PARTIJ DIE GEEN PARTIJ WILDE WORDEN

Raf Geenens¹

Abstract – This article investigates the role of political parties from a Marxist perspective. More in particular, it looks at the French activist group *Socialisme ou Barbarie* (founded by Cornelius Castoriadis and Claude Lefort in 1949), which had many characteristics of a political party in statu nascendi yet consciously refused to become one. The group was united around a critique of bureaucracy and, more in general, of all organs claiming to represent the proletariat, such as parties and labour unions. Yet despite its mistrust of the logic of representation, the group's attempts to mobilize the workers inevitably placed it in a role very similar to that of a political party. The difficulties to define the group's role in a different way, and the many disagreements that ensued, eventually led to the group's dissolution. *Socialisme ou Barbarie's* internal discussions reveal the ambiguous yet inevitable connection between power and representation, and clearly informed Lefort's later ideas on that same topic.

Inleiding

In het net bevrijde Parijs liepen de politieke emoties bijzonder hoog op. Net als elders in Europa – maar in Parijs met net iets meer *esprit* – werden in kelders en achterzaaltjes debatten en lezingen georganiseerd waar verrassend jonge politieke activisten een verrassend grote toehoorder vonden. Een nieuwe generatie intellectuelen, studenten en kunstenaars, opgegroeid onder de jarenlange bezetting, investeerde met plezier de opgekropte politieke energie in de veelheid aan groepen en *groupuscules* die overal opsprongen – groepjes die vooral gemeen hadden dat ze in het nieuwe begin een opening zagen voor radicale sociale omwentelingen.

Het is uit die geest van algemene mobilisatie dat ook *Socialisme ou Barbarie* ontstaat, een kleine groep activisten die zich in 1949 afscheurt van de (ook al kleine) *Parti Communiste Internationaliste*, de P.C.I., oftewel de Franse sectie van de Trotskistische vierde internationale. De politieke en intellectuele impact van *Socialisme ou Barbarie* is altijd erg beperkt gebleven. Toch kan de geschiedenis en de evolutie van de groep, zoals ik die hieronder schets, om verschillende redenen verhelderend zijn in een discussie over hedendaagse politieke partijen. Ten eerste omdat *Socialisme ou Barbarie* zich inhoudelijk toelegde op een radicale kritiek van de “bureaucratie”. Onder die noemer analyseerden ze niet alleen de excessen van het Sovjet-staatsapparaat maar ook en vooral de centralistische, anti-democratische neigingen die ze vaststelden in *alle* communistische partijen en vakbonden, ook buiten de Sovjet-Unie. Ten tweede omdat de groep,

¹ Raf Geenens is a postdoctoral researcher in political philosophy (research funded by FWO, Research Foundation – Flanders) at the Catholic University of Leuven, Belgium, where he also lectures on ethics and the history of natural law. Contact: KU Leuven, Center for Political and Social Theory, Parkstraat 45 box 3602, 3000 Leuven, raf.geenens@hiw.kuleuven.be.

omwille van die inhoudelijke keuze, onmiddellijk geconfronteerd werd met de vraag naar haar eigen statuut. Indien partijen en andere vertegenwoordigers van de arbeiders altijd een ingebouwde neiging tot bureaucrativering hebben, hoe kan *Socialisme ou Barbarie* zelf die val dan vermijden? Doordat de groep kritiek op het partijwezen als core-business had, maar tegelijk zelf verdacht sterk leek op een partij in statu nascendi, zou die existentiële vraag de discussies binnen *Socialisme ou Barbarie* voor goed blijven beheersen. En er is nog een derde reden om de geschiedenis van *Socialisme ou Barbarie* van dichtbij te bekijken. Een van de oprichters van *Socialisme ou Barbarie* was immers Claude Lefort, de Franse politieke filosoof die later bekend zou worden met zijn werk over democratie, politieke macht en representatie. Zoals ik in het laatste deel van deze tekst kort zal aangeven, zijn Leforts politieke ervaringen binnen *Socialisme ou Barbarie* bepalend geweest voor zijn latere reflecties over macht en representatie.

1. Socialisme ou Barbarie, een nieuwe revolutionaire beweging

Binnen *Socialisme ou Barbarie* zullen onder meer de paden van Jean-François Lyotard, Jean Laplanche, Claude Lefort en Cornelius Castoriadis elkaar kruisen, maar het zijn vooral de twee laatste die hun stempel zullen drukken op de ideeën en activiteiten van de groep. Castoriadis komt begin 1946 als 23-jarige economiestudent in Parijs aan, en wordt lid van de P.C.I. onder de strijdnaam Pierre Chaulieu. Lefort was 21 bij de bevrijding maar was op dat moment al een tijd lang actief in de clandestiene P.C.I. onder het pseudoniem Claude Montal. De twee mannen hadden radicaal tegengestelde karakters en ambities. De charismatische Castoriadis zag zichzelf als een toekomstig revolutionair leider, en was geneigd om beslissingen te nemen in het licht van dat carrièretraject. Lefort daarentegen werd eerder gedreven door intellectuele nieuwsgierigheid, en Castoriadis zal hem later neerbuigend omschrijven als een “humanist” die misschien zelfs nooit een echte Marxist geweest is.² Niettemin werden de twee, binnen de P.C.I., onafscheidelijke vrienden en bondgenoten. Ze zullen er jarenlang een gemeenschappelijk front vormen, in het bijzonder omdat ze het beiden moeilijk hadden met de houding van de P.C.I. ten aanzien van de Sovjet-Unie.

Die houding was ambigu. Enerzijds moet het gezegd worden dat de P.C.I. voor die tijd erg kritisch was ten aanzien van Stalins U.S.S.R. De Franse trotskisten waren allicht niet op de hoogte van de echte schaal van de Stalinistische terreur, maar ze waren er zich duidelijk van bewust dat de Russische bevolking onder het juk zat van een alomtegenwoordige en bijzonder agressieve bureaucratie. En ze waren ook niet te beroerd om het stalinisme en de onderdrukking van de bevolking door het staatsapparaat in sterke bewoordingen te veroordelen. Anderzijds bleven ze deze ontwikkelingen analyseren als een “accident de parcours” en beschouwden ze de Sovjet-bureaucratie als “parasitair”

² In een onthullende anekdote vertelt Lefort dat gedurende hun eerste jaren in de P.C.I. Castoriadis hem ooit vroeg: “Stel dat wij deel uitmaakten van de regering, welke positie zou jij dan liefst hebben?” Lefort antwoordde dat hij helemaal niet aan de macht wou zijn. Na verder aandringen gaf hij ten slotte als antwoord, tot Castoriadis’ grote verbazing: “Buitenlandse zaken! Zodat ik de revolutie kan uitdragen naar andere landen.” Toen Lefort de vraag aan Castoriadis stelde, antwoordde die onbeschaamd: “Ik zou gewoon zo dicht mogelijk bij het centrum van de macht willen zijn!”

ten aanzien van het authentieke revolutionaire project van de Sovjet-Unie. De essentie van dat project was nog steeds intact, zo hielden ze vol, aangezien de economie officieel onder staatscontrole was. Met andere woorden, ze erkenden dat er heel wat fout liep in de Sovjet-Unie, maar ondanks alles geloofden ze dat het Russische proletariaat nog steeds op de goede weg zat, aangezien het kapitalisme beslissend was afgewend en de productiemiddelen officieel eigendom waren van het volk. Zich baserend op deze *economische* analyse bleef de houding van de P.C.I. ten aanzien van de Soviet Unie er een van “onvoorwaardelijke loyaliteit”.³

Lefort en Castoriadis, terwijl ze nog lid zijn van de P.C.I., schuiven een radicaal andere analyse van de Sovjet-Unie naar voor. Het kapitalisme is weliswaar afgeschafte, maar in feite is de plaats van de bourgeoisie stilzwijgend ingenomen door een nieuwe klasse die minstens even efficiënt de arbeiders uitbuit, namelijk de bureaucratie. In tegenstelling tot de bourgeoisie dankt deze nieuwe klasse haar dominante positie niet aan private eigendomsverhoudingen, maar aan *politieke* verhoudingen. De mensen die aan het roer staan in de Sovjet-Unie kunnen de arbeiders uitbuiten, niet omdat ze eigenaar zijn van de productiemiddelen, maar wel omdat ze lid zijn van de Communistische Partij en omdat de Partij beweert het proletariaat te representeren. Dit verklaart ook, volgens Castoriadis en Lefort, waarom de eigenheid van het Sovjet-systeem ontsnapt aan een klassieke Marxistische analyse. Vanuit economisch perspectief lijkt de Sovjet-Unie misschien een samenleving op weg naar een gerealiseerd communisme. Maar vanuit politiek perspectief wordt het duidelijk dat de arbeiders er even weinig inspraak, autonomie of macht hebben als in een kapitalistische samenleving. De problemen in de Sovjet-Unie zijn dus niet accidenteel of van voorbijgaande aard. Er is integendeel een nieuwe en opvallend stabiele uitbuitende klasse ontstaan, de bureaucratie, die zichzelf rechtvaardigt door zagezegd in naam van de arbeiders te spreken. De Chaulieu-Montal minderheid, zoals ze nu genoemd worden, zal op verschillende P.C.I.-congressen dit standpunt verdedigen, maar zonder succes. Castoriadis en Lefort worden gepercipieerd als iet of wat wereldvreemde snaken, met een al te intellectualistische invalshoek.

Begin 1949 scheuren Castoriadis, Lefort, en een aantal sympathisanten zich af van de P.C.I., en in maart 1949 verschijnt het eerste nummer van hun tijdschrift *Socialisme ou Barbarie*.⁴ De groep stelt zichzelf twee belangrijke doelen. Ten eerste is het hun bedoeling om de gebeurtenissen in de Sovjet-Unie te blijven analyseren, en te blijven hame ren op de blindheid van de P.C.I. (en breder: van links Frankrijk in het algemeen) ten aanzien van de ware aard van de Sovjet-Unie. Ze trachten de levensomstandigheden in de Sovjet-Unie te achterhalen en te bekritisieren in het licht van de politieke verhoudingen. Maar ze kijken ook terug naar de voorgeschiedenis van de U.S.S.R., en stellen vast dat de neiging tot bureaucratisering al veel langer aanwezig was in de bolsjewistische partij. Door jarenlang in de clandestiniteit te zitten, waren de Russische revolutionairen gewend om te opereren in kleine, gesloten cirkels die volledig los stonden van de massa. De Russische geschiedenis heeft op die manier het archetypen van de “professionele

³ Voor de standpunten van de P.C.I. in de jaren na de Tweede Wereldoorlog, zie Prager (1988).

⁴ De naam van de groep, ontleend aan een citaat van Rosa Luxemburg, verwijst naar het dilemma waar de naoorlogse wereld zagezegd voor staat. De leden van *Socialisme ou Barbarie* observeren een toene mende concentratie van macht, zowel in het Russische staatsapparaat als in het Amerikaanse staatsappa raat (hun analyse van de U.S.S.R. en van de V.S. loopt grotendeels parallel). Ze geloven dat deze evolutie onvermijdelijk naar wereldwijde “barbarie” zal leiden, tenzij een authentieke socialistische revolutie de macht radicaal decentraliseert en effectief in handen van de arbeiders legt.

revolutionair” geproduceerd. Denk aan Trotsky, die vooral binnenskamers actief was en nauwelijks connecties had met de eigenlijke arbeiders. Er hadden zich dus al centralistische, “anti-democratische” gewoontes ontwikkeld lang voor de partij aan de macht was. De tragedie daarvan wordt zichtbaar in postrevolutionair Rusland wanneer de bolsjewistische partij, met veel intellectuelen en opvallend weinig arbeiders in haar rangen, de arbeiders ging leiden. Ze deed dat met bijzonder harde hand maar wel, paradoxaal genoeg, in naam van het belang van de arbeiders zelf. Volgens Lefort en Castoriadis kan diezelfde neiging tot centralisering, ten koste van de arbeiders, reeds geobserveerd worden in de manier van werken van de Franse communistische partij (ook al heeft ze uiteraard veel minder feitelijke macht) en zelfs in de P.C.I.

Lefort en Castoriadis stellen zich tot doel – en dat is de tweede pijler van de werking van *Socialisme ou Barbarie* – om in plaats daarvan een ander soort revolutionaire beweging uit te bouwen.⁵ Net als andere linkse splinterbewegingen hopen ze natuurlijk om op die manier de sociale verhoudingen te “revolutioneren”. Maar in tegenstelling tot heel wat andere militante groeperingen had *Socialisme ou Barbarie* een nauwkeurig omschreven beeld van de essentie van die omkering. Vooruitlopend op wat later “autonomistisch Marxisme” zou worden genoemd, benadrukten de leden van *Socialisme ou Barbarie* het belang van “zelfbestuur” (in het Frans: “autogestion”) door de arbeiders. Het idee was dat de arbeiders hun “lot in eigen handen moeten nemen”, zoals Lefort het ergens omschrijft, en “zichzelf moeten organiseren onafhankelijk van de partijen en de vakbonden die beweren de belichaming te zijn van hun belangen en hun wil” (Lefort, 1958a: 101). Volgens de analyse van *Socialisme ou Barbarie* hadden zowel de vakbonden als de communistische partijen, die traditioneel gezien worden als instrumenten in dienst van de emancipatie van de arbeiders, bewezen dat ze in feite hinderpalen vormen voor het bereiken van dat doel. Dergelijke “representatieve” organen worden altijd bevolkt door groepen van mensen (intellectuelen, politici, leiders) die zich grotendeels buiten of boven het proletariaat situeren en daardoor een soort “proto-bureaucratische” laag vormen die zich verantwoordelijk voelt voor de organisatie van de samenleving in haar geheel. Eens aan de macht, institutionaliseert deze laag zich spontaan als een effectieve bureaucratie boven de andere leden van de samenleving. Lefort en Castoriadis hopen deze evolutie te voorkomen of om te buigen en verdedigen daarom het idee dat de arbeiders, in plaats van vervreemd te worden in de organen die beweren hen te presenteren, “echt” autonoom moeten worden en zichzelf moeten gaan besturen. Hun ideaal is een brede deelname van de arbeiders aan een radensysteem dat zich horizontaal uitstrekt over de hele samenleving.

Wat daarachter zit, is niet alleen een soort praktisch inzicht in wat Roberto Michels eerder al had omschreven als de “ijzeren wet van de oligarchie”. Meer fundamenteel willen Lefort en Castoriadis trouw zijn aan Marx, en dat betekent volgens hen: inzien dat het succes van de revolutie niet alleen afhangt van het omverwerpen van de economische verhoudingen, maar zich noodzakelijk voltrekt langs het bewustzijn van de arbeiders zelf. Het is essentieel dat de arbeiders zich bewust worden van hun eigen rol, en

⁵ Een derde doelstelling van *Socialisme ou Barbarie*, maar een waaraan heel wat minder energie besteed werd, was het uitbouwen van een internationaal netwerk van gelijkgestemde organisaties, zoals de Nederlandse “radencommunisten” (er was correspondentie met onder andere Anton Pannekoek) en de Amerikaanse “autonomen” (er waren contacten met onder meer C.L.R. James en Raya Dunayevskaya).

dat kunnen ze volgens Lefort en Castoriadis enkel door in hun dagelijks leven effectief deel te nemen aan het leiden en het controleren van de economie.

In de praktijk ging *Socialisme ou Barbarie* zich daarom concentreren op allerlei vormen van politieke actie op de werkvloer. De groep verwachtte erg veel van “autonome” acties in de Franse fabrieken, zoals spontane stakingen of andere lokale initiatieven die door de arbeiders zelf genomen werden: het oprichten van een comité, het publiceren van een nieuwsbrief, het inrichten van een informatieavond, wat dan ook. In het tijdschrift werden dergelijke acties enthousiast gedocumenteerd en geanalyseerd. Daarnaast publiceerde het tijdschrift brieven, inzendingen, en eigenlijk alle mogelijke teksten die door arbeiders geschreven waren. *Socialisme ou Barbarie* trachtte ook op andere manieren de afstand met het arbeiderspubliek te overbruggen, bijvoorbeeld door debatten te organiseren of, later, door naast het eerder theoretische tijdschrift een aparte nieuwsbrief te publiceren voor verspreiding in de fabrieken. De bedoeling was steeds dezelfde: het aanwakkeren van de zin voor zelfbestuur en zelforganisatie van de arbeiders in die context waar hun dagelijks leven zich afspeelt, namelijk op de werkvloer.

2. Castoriadis en het “organisatorische vraagstuk”

De brede waaier aan activiteiten die *Socialisme ou Barbarie* ontplooidde, kon echter niet verbergen dat de twee intellectuele protagonisten van de groep, Lefort en Castoriadis, het grondig met elkaar oneens waren op ten minste een fundamenteel punt.⁶ Lefort en Castoriadis geloofden beiden in het beeld van een samenleving die zichzelf bestuurt door middel van een piramidevormig radensysteem gebouwd op een brede participatieve onderlaag, zodat het bestuur “bottom-up” (in plaats van “top-down”) verloopt en de samenleving echt “autonoom” wordt. Ze waren het echter met elkaar oneens over de basale vraag: hoe geraken we daar? Hoe moet de strijd voor het omverwerpen van de huidige samenleving in de praktijk georganiseerd worden? En vooral: wat is juist de rol van een groep zoals *Socialisme ou Barbarie* in dit proces? Moet het de bedoeling zijn van de groep om het proletariaat te “leiden” en dus een soort politieke partij te worden of alleszins zoveel mogelijk macht te verzamelen? Of zou die ambitie in tegenspraak zijn met het oorspronkelijke uitgangspunt en moet de groep zich beperken tot een meer bescheiden, ondersteunende rol? Achter dit schijnbare praktische probleem schuilt de meer fundamentele kwestie van organisatie en leiderschap in een strijd voor autonomie, en nog fundamenteeler schuilt daarachter het probleem van politieke macht en vrijheid. Dit complexe vraagstuk, dat ze zelf het “organisatorische vraagstuk” noemden, bleek bijzonder delicaat en heeft de groep jarenlang achtervolgd. De talloze discussies bedreigden voortdurend de samenhang van de groep, en dreven Lefort en Castoriadis in-

⁶ Henri Simon, een van de leden van *Socialisme ou Barbarie* die er van in het begin bij was, merkt in een later interview op dat de theoretische discussies in de groep het quasi exclusieve terrein van Lefort en Castoriadis waren. De meeste andere leden hadden onvoldoende theoretische bagage daarvoor (Simon, 1974: 3, 20). Later zullen er natuurlijk enkele nieuwe leden met een meer intellectueel profiel bijkomen. Hubert Damisch, bijvoorbeeld, wordt lid van de groep in 1953. Maar Damisch had geen politieke ervaring of achtergrond, en werkte op dat ogenblik voor UNESCO. Jean-François Lyotard wordt lid in 1954, maar verbleef hoofdzakelijk buiten Parijs en zijn banden met de groep bleven dus erg los (Gottraux, 1997: 72-73). Intellectueel werd de groep duidelijk gedomineerd door Castoriadis, met Lefort als enig tegengewicht.

houdelijk én persoonlijk steeds verder uit elkaar. Lefort verliet ook een aantal keer de groep (om telkens op de een of andere manier terug te komen) en vertrok definitief in 1958. De conflicten hadden vaak een verschillende aanleiding, maar draaiden stevast om hetzelfde probleem: wat is precies de plaats van *Socialisme ou Barbarie* in het grotere revolutionaire plaatje?⁷

Het standpunt van Castoriadis had het voordeel van de duidelijkheid. Volgens Castoriadis kan het proletariaat onmogelijk het kapitalisme omverwerpen tenzij het geleid wordt door een kleine, gespecialiseerde groep met een expliciete coördinerende functie. Het uiteindelijke doel van de revolutie is uiteraard om het proletariaat autonoom te maken, dat wil zeggen, om het ideaal van “zelfbestuur” te realiseren. Maar om dat doel te bereiken moet een kleinere eenheid de voornaamste organisatorische taken waarnemen. Hoewel Castoriadis traditionele partijen of het idee van een Leninistische avant-garde verwerpt, houdt hij vol dat dat het proletariaat zich niet zal kunnen bevrijden tenzij het geleid wordt door een groep goed georganiseerde revolutionairen, een groep die noodzakelijk “minoritair, selectief en gecentraliseerd” is (Castoriadis, 1952: 16). Het is geen geheim dat Castoriadis *Socialisme ou Barbarie* als de geknipte groep beschouwde om een dergelijke rol te vervullen. Het bestaan van een dergelijk, leidinggevend orgaan was volgens Castoriadis nodig om ten minste twee redenen.

Hij was ten eerste geneigd om een beroep te doen op het eenvoudige principe dat “the room cannot hold all”. Het is onmogelijk om met alle betrokkenen samen te vergaderen, en dus is een kleinere kern nodig om een aantal kwesties uit te klaren, de agenda te bepalen en logistieke beslissingen te nemen. Castoriadis gebruikte dit argument zelfs als rechtvaardiging wanneer *Socialisme ou Barbarie* in 1958 explosief begon te groeien om – erg controversieel – binnen de groep zelf een verdeling aan te brengen tussen de gewone leden en een kleinere kern die richting zou geven aan de activiteiten van de groep als geheel.⁸ Deze interne werkverdeling komt overeen met Castoriadis’ beeld van *Socialisme ou Barbarie* binnen de samenleving: een coördinerende groep die de praktische eenheid tot stand brengt die de arbeiders zelf onmogelijk kunnen realiseren om de eenvoudige reden dat ze te talrijk zijn. Deze rol is voor Castoriadis in de eerste plaats functioneel. De organisatie moet een “instrument” zijn in dienst van de revolutionaire strijd. Maar om die rol efficiënt te vervullen moet de organisatie duidelijk afgescheiden zijn van de massa, bij voorkeur door duidelijke regels omtrent lidmaatschap. Castoriadis benadrukt dat indien *Socialisme ou Barbarie* daardoor begint te lijken op een klassieke revolutionaire “partij”, dit in alle geval slechts tijdelijk zou zijn. Het uiteindelijke doel van de groep is om de arbeiders “autonoom” te maken, en de groep heeft dus in feite als doel zichzelf op te heffen.⁹ Met andere woorden, *Socialisme ou Barbarie* moet zichzelf niet zien als de permanente bewaarder van de macht van de arbeiders, maar als een instrument dat uiteindelijk overbodig zal worden.

Een tweede en meer fundamentele reden die Castoriadis aanbrengt om het bestaan van een revolutionaire organisatie te rechtvaardigen, heeft te maken met *inzicht*. In een artikel uit 1955 schrijft Castoriadis dat er nood is aan “een rationele analyse van het he-

⁷ Over de conflicten binnen *Socialisme ou Barbarie*, zie onder meer Gottraux (1997), Hastings-King (1997, 1999), Liebich (1977), Molina (2005), Raynaud (1989).

⁸ Castoriadis bespreekt de noodzaak van die interne taakverdeling in 1958 onder meer in een interview afgenomen in 1974 (Castoriadis, 1975: 135).

⁹ Die merkwaardige opzet is al leesbaar in het stichtingsmanifest van *Socialisme ou Barbarie* (Castoriadis, 1949: 45-46). Zie ook Castoriadis (1975).

den” en aan “een perspectief dat de toekomst anticipeert” (Castoriadis, 1988: 298). De arbeiders zelf kunnen onmogelijk beschikken over zo’n sterk inzicht in hun eigen situatie of zo’n duidelijk beeld van de toekomst. Er is dus een gespecialiseerde groep nodig om deze te formuleren, om een “conceptie van het geheel” aan te bieden. Zonder een beeld van de samenleving in haar geheel en een omschrijving van het intrinsieke doel waarnaar ze op weg zijn, blijven de arbeiders onvermijdelijk blind voor de echte betekenis van de revolutionaire activiteiten die ze nochtans zelf al ontplooiën. Castoriadis schrijft dat er wel een zeker besef is van deze betekenis, maar dat die grotendeels onderdrukt blijft omwille van de verregaande internalisatie van de huidige structuren van sociale organisatie. Een belangrijke taak van de revolutionaire groep is dus het opheffen van deze onderdrukking, zodat het verband zichtbaar wordt tussen schijnbaar geïsoleerde feiten en het grotere schema van de dingen. Zelfs al is de rol van revolutionairen of intellectuelen in dat proces niet volledig oncreatief (ze voegen wel degelijk iets toe: een beeld van het geheel), het is duidelijk dat ze niet met om het even wat voor beeld kunnen komen opzetten. Er is immers altijd al een “intern verband” schrijft Castoriadis, tussen de dagelijkse, concrete acties van de arbeiders, en “de vraag naar de samenleving in haar geheel” (Castoriadis, 1975: 137).¹⁰

De conclusie is duidelijk. Castoriadis gelooft zowel om logistieke als om intellectuele redenen dat een duidelijk onderscheid tussen de arbeidersmassa en de leidinggevende organisatie onvermijdelijk is. Uiteraard is dat onderscheid slechts voorlopig en zal het worden opgeheven in een postrevolutionair moment, wanneer de samenleving met zichzelf samenvalt, de arbeiders echt autonoom geworden zijn, en politieke strijd overbodig is geworden. Maar tot het zover is, blijft een richtinggevende groep nodig als een “instrument” om de strijd te coördineren en om het grotere plan te onthullen achter de onoverzichtelijke veelheid aan dagelijkse spanningen en conflicten op de werkvloer.

3. Lefort en het “organisatorische vraagstuk”

Voor Lefort was de “professionalisering” van de revolutie zoals Castoriadis die voorstond, bijzonder problematisch. Doorheen zijn tijd bij *Socialisme ou Barbarie* bleef Lefort zich uit alle macht verzetten tegen wat hij beschouwde als een poging van Castoriadis om, zonder het met zoveel woorden te zeggen, de groep om te vormen tot een politieke partij. De desastreuze toestand in de Sovjet-Unie was voor Lefort een voortdurende waarschuwing tegen de illusie dat het proletariaat “van bovenaf” geleid moet worden. Het zelfbestuur van de werkers kan dan ook niet worden uitgesteld tot na de revolutie, maar moet hier en nu al in de praktijk worden gebracht. Lefort had daarom een heel ander beeld van de rol die *Socialisme ou Barbarie* moest spelen.

Tegen Castoriadis’ organisatorische argument bracht Lefort in dat er geen enkele reden is waarom de coördinerende taken zouden moeten worden opgenomen door “buitenstaanders”. Het is ongetwijfeld zo dat de organisatie van stakingen en andere acties een zekere mate van centrale coördinatie vereist, maar die coördinatie kan net zo goed wor-

¹⁰ Historicus Stephen Hastings-King merkt op dat Castoriadis’ schema iets “neo-Platoons” heeft, met een “hiërarchisch georganiseerde werkelijkheid” waarin voortdurend gezocht wordt naar “tekens” die de verborgen relatie kunnen onthullen tussen concrete gebeurtenissen en een beeld van “totaliteit” of “eenheid” waarvan de arbeiders zelf zich momenteel nog niet bewust zijn (Hastings-King, 1997: 75, 83).

den uitgeoefend door de arbeiders zelf. De praktische taakverdeling kan dus niet worden ingeroepen om een verdergaande sociale stratificatie te rechtvaardigen (Lefort, 1958: 131).

Met betrekking tot Castoriadis' tweede argument is Leforts antwoord ingewikkelder en subtieler. Lefort geeft toe dat "intellectuelen" misschien wel een specifieke rol te spelen hebben in de revolutionaire strijd, al ziet hij die rol bescheidener dan Castoriadis. Voor Lefort zouden intellectuelen moeten optreden als een soort "fenomenologische dokters" die de arbeiders helpen bij het bewust maken en verwoorden van hun eigen ervaringen. In een cruciale tekst uit die periode, "L'expérience prolétarienne" (gepubliceerd in *Socialisme ou Barbarie* in november 1952), legt Lefort uit wat hij daarmee bedoelt. Verwijzend naar de jongere Marx, benadrukt Lefort dat het creatieve potentieel van het proletariaat zich niet beperkt tot hun economische functie. Indien de arbeiders de revolutie in gang zullen zetten en uiteindelijk de macht over de volledige samenleving overnemen, zullen ze dat niet enkel doen op basis van hun economische productiviteit, maar op basis van hun "totale, cumulatieve ervaring" (Lefort, 1952b: 2). Die iet of wat vage categorie omvat voor Lefort de manier waarop de arbeiders zichzelf en hun eigen wereld begrijpen, hun onderlinge relaties, hun houding ten aanzien van de arbeids- en salarishiërarchie, hun houding ten aanzien van de bureaucratie, hun creatief en technisch kunnen, hun manier van leven zowel binnen als buiten de fabriek, enzovoort; met andere woorden, hun "mentaliteit" of "persoonlijkheid" in zijn geheel (Lefort, 1952b: 10-12). De arbeiders zelf zijn zich echter niet ten volle bewust van het potentieel dat daarin vervat zit, en dat is precies waar een groep als *Socialisme ou Barbarie* zijn nut kan bewijzen. De medewerkers van *Socialisme ou Barbarie* zouden zich volgens Lefort moeten toeleggen op gesprekken en diepte-interviews met arbeiders, met de bedoeling hun specifieke manier van in de wereld staan aan het licht te brengen. Lefort is geïnteresseerd in hoe de arbeiders hun situatie "spontaan" beleven en voelen, eerder dan hoe die situatie bewust wordt uitgedrukt en gecommuniceerd. Het is immers in die klasse-specifieke houding dat hun revolutionaire potentieel vervat zit. Idealiter zijn de interviewers ook zelf leden van de klasse, zodat de hele oefening een deel wordt van hun eigen ervaring en de arbeidersklasse zich effectief bewust wordt van haar eigen specificiteit en haar eigen mogelijkheden.

Merk op dat voor Lefort deze "politieke methodologie" enkel van toepassing is op de arbeidersklasse. De belangen van de bourgeoisie, bijvoorbeeld, worden adequaat uitgedrukt in hun expliciete politieke standpunten, en moeten dus niet langs zo'n complexe omweg worden blootgelegd. Het probleem is echter dat de bestaande uitdrukkingen van de belangen van de arbeidersklasse (bijvoorbeeld in bolsjewistische, anarchistische of stalinistische termen) nooit hun echte authentieke ervaring vatten. Die uitdrukkingen bevatten immers altijd een utopisch element dat niet is afgeleid uit de arbeiderservaring zelf, maar dat in plaats daarvan wijst op de invloed van een intellectuele minderheid die er eigenlijk buiten staat. Die verwoording door buitenstaanders – door een partij – is altijd al een "interpretatie" en dus een "misvorming" van de oorspronkelijke ervaring. Dat betekent niet per se dat die uitdrukkingen ingaan tegen de belangen van de arbeiders, maar doordat ze verwoord zijn in de vorm van "een denksysteem, wordt er daarbij een breuk verondersteld met de ervaring en een anticipatie [op de toekomst] waardoorheen niet-proletarische factoren hun invloed uitoefenen" (Lefort, 1952b: 9-10). Wanneer die intellectuele minderheid vervolgens aan de macht komt, gaat ze – gesterkt door

de overwinning – onvermijdelijk haar plannen en ideeën trachten op te leggen aan de samenleving.

Het probleem waar Lefort hier mee worstelt, is dat van politieke representatie. Het uitgangspunt van *Socialisme ou Barbarie* is dat partijen en vakbonden, zodra ze over effectieve macht beschikken, steeds de institutionele vijand blijken te zijn van de klasse die ze nochtans beweren te vertegenwoordigen. Lefort tracht dat uitgangspunt door te denken op een meer fundamenteel niveau en gelooft dat partijen en vakbonden reeds van bij aanvang ongeschikt zijn als vertegenwoordigers van de arbeiders. In hun verwoording van de arbeidersbelangen is er immers al een element van “vervreemding” dat te maken heeft met het feit dat ze de ervaring van de arbeiders in een systeem gieten, in een historisch verhaal dat ook een beeld van de toekomst omvat en waarin er onvermijdelijk allerlei “klassevreemde” elementen binnensijpelen. Met andere woorden, door vorm te geven aan de persoonlijke attitudes en grieven van de arbeiders en er een groter verhaal op te projecteren, gaat er onvermijdelijk iets verloren. Datgene wat verloren gaat, is de “eigenheid” van de klasse, en het is precies in die eigenheid dat volgens Lefort hun revolutionaire potentieel vervat zit. Wie écht de arbeiders aan de macht wil brengen, moet dat dus doen door hen bewust te maken van hun eigen mogelijkheden, *zonder* de vervormende omweg van de klassieke representatiekanalen.

Lefort is er zich van bewust dat een zekere mate van “vervorming” onvermijdelijk is, en geeft toe dat het illusoir is te geloven dat het bijeenbrengen van de persoonlijke verhalen van arbeiders zoals hij voorstelt, helemaal aan dat probleem zal ontsnappen. Het verwoorden, verzamelen en analyseren van de originele ervaringen brengt ze onvermijdelijk binnen een systeem van betekenissen dat afwezig was bij de aanvankelijke beleving ervan. Maar met een zekere koppigheid houdt Lefort vol dat als *Socialisme ou Barbarie* trouw wil blijven aan de eigen uitgangspunten, er geen andere keuze is dan zich met de moed der wanhoop toe te leggen op dat ene doel: zoveel mogelijk getuigenissen en ander “bronmateriaal” verzamelen, in de hoop beetje bij beetje de eigenheid en het revolutionaire potentieel van de arbeiders zichtbaar maken.

In de praktijk kwam de werking van *Socialisme ou Barbarie* ergens tussen de standpunten van Castoriadis en Lefort in te hangen. Enerzijds was er een sterke “organisatorische” neiging. Er waren momenten dat de leden van *Socialisme ou Barbarie* hoopten dat de groep een – en mogelijk hét – leidinggevend orgaan zou worden van de Franse arbeiders. Tegelijk waren ze zich duidelijk bewust van het risico dat de groep in zijn poging om de revolutie – zowel theoretisch als praktisch – op poten te zetten, de facto zou vervreemden van de belevingswereld van de arbeiders zelf en eigenlijk een klassieke partij zou worden. De spanning tussen die twee standpunten kleurde zowat alle discussies binnen de groep, en was bepalend voor het specifiek soort van activisme waar de groep zich doorheen de jaren op toelegde.

Zoals reeds vermeld was *Socialisme ou Barbarie* vooral geïnteresseerd in ongeorganiseerde stakingen en andere spontane acties, aangezien deze konden worden gelezen als “authentieke” uitdrukkingen van de arbeiders en als bewijs van hun zelforganisorisch vermogen. Het tijdschrift besteedde bijvoorbeeld bijzonder veel aandacht aan de massastakingen in Frankrijk in 1953 en 1955 en aan de spontane weerstandsacties in DDR-fabrieken in de jaren ‘50 (wanneer de Oost-Duitse productiecapaciteit werd ingeschakeld in de geplande Sovjet-economie). Bovendien hadden de redacteurs van *Socialisme ou Barbarie* de neiging om alle feiten en acties te kaderen in een chronologisch, aan-

eensluitend verhaal, “alsof ze cumulatief waren, daarbij suggererend dat een anonieme avant-garde van arbeiders leerde uit vorige fouten, mogelijkwijze in dialoog met *Socialisme ou Barbarie*” (Hastings-King, 1997: 75). Met andere woorden, de indruk werd gewekt dat er in de ervaringen van de arbeiders een intrinsieke ontwikkeling zat, zodat het revolutionaire project dat *Socialisme ou Barbarie* voorstelde niet kon worden afgedaan als uitgevonden of opgelegd van buitenaf, maar in plaats daarvan reeds impliciet aanwezig was in het collectieve leerproces van de arbeiders zelf. Dit was het sleutelmo-tief in zowat alle publicaties en activiteiten van *Socialisme ou Barbarie*: aantonen dat het specifieke revolutionaire perspectief dat *Socialisme ou Barbarie* voorstond niet hun eigen theoretische creatie was, maar in feite *identiek* was aan de doorleefde ervaring van de arbeiders zelf.

Als gevolg daarvan werden de publicaties (en het zelfbeeld) van de leden van *Socialisme ou Barbarie* onmiskenbaar beheerst door een welbepaalde identificatielogica: ze identificeerden zich met de arbeidersklasse en fantaseerden voortdurend de afstand weg die hen daar in alle opzichten van onderscheidde. Enkel op die manier konden ze zichzelf ervan overtuigen dat *Socialisme ou Barbarie*, zelfs al was het in zekere opzichten een proto-partij, niet vatbaar was voor hun radicale kritiek op de traditionele mechanismes van representatie en dus niet zou vervallen in de fouten van vroegere marxistische partijen die, eens aan de macht, steevast een sociaal *Fremdkörper* bleken dat de arbeiders van bovenaf onderdrukte. In plaats daarvan zag *Socialisme ou Barbarie* zichzelf als een instrument dat aansloot bij de intrinsieke dynamiek van de arbeiderservaring en dat in dienst stond van de authentieke aspiraties van de arbeiders. Het is enkel dankzij deze identificatielogica dat *Socialisme ou Barbarie* als groep kon standhouden gedurende zoveel jaren, ondanks Leforts en Castoriadis’ tegengestelde visies op de precieze functie van *Socialisme ou Barbarie*.¹¹

Niettemin bleef Lefort al die tijd erg sceptisch, en op geregelde tijdstippen gaf hij snijdende kritiek op de “organisatorische” tendensen binnen de groep. In teksten met titels als “Le prolétariat et le problème de la direction révolutionnaire” (1952a) en “Organisation et parti” (1958) klaagt hij expliciet aan dat de leden van *Socialisme ou Barbarie* verblind worden door het imago dat ze zichzelf voorspiegelen. Hun activisme is er weliswaar op gericht om de arbeiders aan de macht te brengen. Maar in feite spreken ze vooral *in naam van* de arbeiders, en alleen al door die positie in te nemen zijn ze onvermijdelijk onderscheiden van de arbeiders zelf. De identificatie van de leden van *Socialisme ou Barbarie* met de arbeidersklasse is in dat opzicht volkomen naïef en misplaatst (cf. Lefort, 1958: 126). De conclusie, voor Lefort, is dat *Socialisme ou Barbarie* nooit de eigen beloftes heeft waargemaakt. *Socialisme ou Barbarie* was opgericht als een alternatief voor de bestaande organen van representatie zoals partijen of vakbonden, maar in plaats daarvan is de groep nooit losgekomen van de “mythologie van de partij”. Die indruk wordt door de gebeurtenissen bevestigd in 1958, wanneer de plotse aangroei van *Socialisme ou Barbarie* de verleiding erg groot maakt om de groep uit te bouwen tot een volwaardige revolutionaire organisatie met de allures van een partij.¹² Vooral Castoriadis gelooft dat zijn moment is aangebroken, en wordt hoe langer hoe ongeduldiger om van de marge van het politiek activisme op te schuiven in de richting van de macht. Dat maakt het haast onmogelijk om de rol van de groep alsnog te herdefiniëren

¹¹ Hastings-King wijst op een aantal stylistische symptomen van die identificatielogica (zie Hastings-King, 1997: 75-77).

in meer bescheiden, ondersteunende termen. Het enthousiasme om deel uit te maken van de kern van de toekomstige revolutie, en het plotse momentum van *Socialisme ou Barbarie* inzake ledenaantal en zichtbaarheid, duwen de geesten onvermijdelijk in de andere richting. In de verhitte discussies die zich in de loop van 1958 ontpinnen, bevindt Lefort zich meer dan ooit in de minderheid, en in 1958 verlaat hij *Socialisme ou Barbarie* voorgoed, samen met een klein aantal gelijkgezinden.¹³

4. Macht zonder representatie?

De verdere geschiedenis van *Socialisme ou Barbarie* hoeft ons hier niet te interesseren.¹⁴ De spanning tussen Lefort en Castoriadis, die de eerste jaren van de werking van *Socialisme ou Barbarie* volledig beheerste, illustreert ten overvloede een van de problemen, zonet hét centrale probleem, waarmee alle politieke partijen onvermijdelijk worstelen. Ze moeten zich opwerpen als de spreekbuis van de ideeën en belangen van een of ander deel van de bevolking. En als ze dat op een overtuigende manier willen doen, moeten ze zich in hoge mate identificeren met de burgers die ze vertegenwoordigen. Die identificaties zijn echter altijd enigszins “vals” of “geconstrueerd”. Eerst en vooral omdat de partijleden circuleren in – en onderworpen zijn aan de wetmatigheden van – een professioneel en sociaal circuit dat relatief afgescheiden is van de belevingswereld van hun kiezers. Uitgedrukt in de bekende termen van Jürgen Habermas’ *Theorie des kommunikativen Handelns*: ze maken deel uit van een systeem (het politieke systeem) dat losgekoppeld is van de leefwereld. Politici zijn met andere woorden onderworpen aan twee verschillende imperatieven. Ze willen enerzijds bepaalde betekenissen en ideeën verdedigen die mensen in hun dagelijks leven als waardevol ervaren. Maar als ze dat op een efficiënte manier willen doen, zijn ze tegelijk verplicht zich in te schrijven in de instrumentele logica van het strategisch handelen. Zoals onder meer Andrew Arato en Jean Cohen hebben uitgelegd, is dit een dilemma waarmee alle sociale bewegingen vroeg of laat geconfronteerd worden: “Hoe kunnen bewegingen ontsnappen aan Michels’ ijzeren wet van de oligarchie? Reproduceren ze niet zelf organisatorische structuren bepaald door macht en geld zodra ze proberen invloed uit te oefenen op subsystemen als staat en economie? Kan een beweging haar vorm bewaren wanneer ze buiten de grenzen van de leefwereld stapt [...]?” (Arato and Cohen, 1988: 55) Habermas zelf verwijst naar dit dilemma in een interview uit 1984. In dat interview vraagt hij zich af of het een goed idee was voor de groene bewegingen om de vorm aan te nemen

¹² De terugkeer van De Gaulle was een belangrijke katalysator voor die nieuwe golf van activisme (cf. Gottraux, 1997: 103-106). In een later interview vermeldt Henri Simon hoe overweldigend het was om plotseling meer dan honderd nieuwe leden te zien opdagen voor een groep die het grootste deel van zijn bestaan hooguit een twaalfal leden had. Haast iedereen was ervan overtuigd dat het moment gekomen was om “de tunnel te verlaten” en de revolutionaire organisatie van hun dromen te beginnen bouwen (Simon, 1974: 5-6).

¹³ Lefort en enkele anderen die zijn minderheidsstandpunt deelden, zullen vervolgens *Informations et Liaisons Ouvrières* oprichten, een groep waarvan het programma sterk gebaseerd is op Leforts tekst “Organisation et parti”.

¹⁴ *Socialisme ou Barbarie* wordt uiteindelijk ontbonden in 1967, een beslissing die achteraf tot frustraties leidde aangezien mei ‘68 zorgde voor een heropleving van interesse in de ideeën van *Socialisme ou Barbarie*. Daniel Cohn-Bendit bijvoorbeeld zal soms naar *Socialisme ou Barbarie* verwijzen.

van een politieke partij, aangezien de groene partij (in tegenstelling tot de andere partijen die reeds volledig geïntegreerd zijn in het systeem) nu “in zichzelf de contradictie zal moeten oplossen tussen sociale beweging en politiek systeem” (Habermas, 1992: 178-179).

Er is ook een tweede, meer fundamentele reden waarom de identificatie tussen partij en kiezers altijd iets “onecht” heeft. Die identificatie maskeert een kloof die niet alleen van sociologische of institutionele aard is, maar die ook *symbolisch* van aard is. Partijen beweren de verzuchtingen en ambities van een welbepaalde groep of gemeenschap te verwoorden. In werkelijkheid is het echter zo dat ze in die verwoording mee vorm geven aan die verzuchtingen en ambities en, sterker nog, dat ze door die verwoording op zich te nemen ook de spiegel worden waarin die groep zichzelf kan herkennen *als* groep of gemeenschap. Dit is precies het thema waar Lefort zich na zijn vertrek bij *Socialisme ou Barbarie* op gaat toeleggen. Drong hij er tevoren op aan dat de “vervorming” door de klassieke kanalen van politieke representatie op alle mogelijke manieren moest worden tegengegaan, dan gaat Lefort in zijn latere werk – daarbij onder meer geïnspireerd door het werk van Machiavelli – vooral benadrukken dat die vervorming onvermijdelijk is, en zelfs essentieel is voor de dynamiek van politieke gemeenschapsvorming.

Die omslag in Leforts denken gebeurt erg snel. In een korte tekst uit 1963, “*Démocratie réelle et représentation démocratique*”, bespreekt Lefort de rol van militante fabrieksarbeiders en vakbonden in het beïnvloeden van het productieproces. Lefort observeert dat de arbeiders die zich actief engageren zich daardoor onmiddellijk differentiëren van de andere arbeiders op de werkvloer, om de eenvoudige reden dat ze nu die andere arbeiders *vertegenwoordigen*. Ze spelen uiteraard een positieve rol in het bevorderen van de belangen van de arbeiders, maar doordat ze het collectieve belang verwoorden, staan ze meteen een stukje boven de anderen. Met andere woorden, er ontstaat automatisch een kloof tussen diegene die de rol van vertegenwoordiger opnemen, en de anderen. Het moet benadrukt worden dat die kloof niet ontstaat doordat die minderheid van vertegenwoordigers zich opzettelijk van de anderen distantieert of hun belangen op onheuse manier representeert. “Het is niet het geval,” schrijft Lefort, “dat ik een tegenstelling wil opzetten tussen enerzijds de vakbonden en anderzijds de gemeenschap van arbeiders die spontaan zou beschikken over de échte strijdmiddelen en over de waarheid: een dergelijke gemeenschap bestaat in feite niet” (Lefort, 1963: 26). Het idee dat Lefort hier voor het eerst naar voor schuift, is dat alvorens ze gerepresenteerd worden, er misschien geen gemeenschap van arbeiders is; geen eengemaakte groep met duidelijke belangen en eisen. Het is maar wanneer er iemand in hun naam spreekt en een coherent verhaal uitdraagt, dat een dergelijke gemeenschap tot stand komt en dat er zoiets is als “de arbeiders” die kunnen worden vertegenwoordigd. Maar uiteraard, zodra er iemand particulier die rol op zich neemt, is er meteen een onderscheid aangebracht tussen die vertegenwoordiger en de anderen. De symbolische eenheid van de groep, waarachter de interne breuklijnen tijdelijk verdwijnen, wordt dus gekocht aan de prijs van een andere breuklijn.

Hetzelfde idee komt uitgebreider aan bod in Leforts lijvige boek over Machiavelli (gepubliceerd in 1972). Lefort leest Machiavelli’s *Il Principe* niet zozeer als een strategisch handboek voor politieke machthebbers, maar wel als een filosofisch onderzoek naar de “essentie” van een politieke samenleving. De grote verdienste van Machiavelli, aldus Lefort, bestaat erin dat hij als eerste duidelijk heeft ingezien dat een menselijke gemeen-

schap nooit volledig met zichzelf samenvalt, maar zichzelf enkel kan begrijpen via een “omweg”, namelijk door naar zichzelf te kijken vanuit een imaginair punt buiten de samenleving. Dat wil zeggen, burgers begrijpen zichzelf en hun onderlinge relaties altijd in het licht van een beeld van de samenleving als geheel, een beeld dat is geconstrueerd vanuit een niet-bestaand punt dat als het ware boven de samenleving zweeft. De taak van de prins (en van politici), aldus Leforts lezing van Machiavelli, bestaat erin om dergelijke beelden te verwoorden en te belichamen. Politici, door de dingen die ze zeggen en de projecten die ze opstarten, “verbeelden” bepaalde vormen van maatschappelijke eenheid. Op het politieke toneel circuleren dus beelden van eenheid, beelden die uiteraard niet met de feiten samenvallen maar die juist daardoor het vermogen hebben om eenheid te creëren. Tegelijk ontstaat er daardoor een nieuwe verdeeldheid, namelijk de kloof tussen enerzijds de burgers en anderzijds de politieke machthebbers. Met andere woorden, elke poging om de samenleving te verenigen verdeelt tegelijk opnieuw de samenleving. Die verdeeldheid wijst, meest fundamenteel, op de kloof tussen het “reële” en het “symbolische”. Wat de samenleving *echt* is, kan slechts worden bepaald door middel van symbolische *voorstellingen*. Iemand – Machiavelli’s prins, de politicus of, bij uitbreiding, de politieke partij – moet de taak opnemen om de sociale werkelijkheid te ontcijferen en er een bepaald beeld, een bepaalde interpretatie van te formuleren. Die formulering moet bovendien voldoende overtuigend zijn want de burgers moeten zichzelf erin herkennen, ze moeten zich ermee kunnen *identificeren*. Machiavelli is volgens Lefort de eerste die heeft ingezien dat politiek op die manier – als een spel van schijnvertoningen – een essentiële rol speelt in de constitutie van de samenleving. De les die Lefort daar in latere teksten aan vastknoopt, is deze. Het politieke spreken dreigt zich voortdurend te laten misleiden door de illusies die het zelf creëert. Politieke partijen moeten in hun discours een verhaal aandragen dat voldoende wervend en coherent is zodat de een of andere groep of gemeenschap zich erin herkent, zichzelf daardoor ook effectief als groep of gemeenschap gaat verstaan, en zich op die manier vertegenwoordigd voelt op de politieke scène. Dat betekent dat er onvermijdelijk een schema van identificaties moet worden opgezet. Tegelijk echter moeten politici zorgen dat er ten minste twee illusies op afstand worden gehouden. Met name, de twee illusies die Lefort zelf al te goed kent uit zijn periode bij *Socialisme ou Barbarie*. Enerzijds is er wat we de “Castoriadis-illusie” zouden kunnen noemen: het geloof dat de kloof die geopend wordt door het mechanisme van politieke representatie slechts voorlopig is, en dat vroeg of laat de vertegenwoordigden restloos zullen samenvallen met het beeld dat hun vertegenwoordigers hen nu alvast voorspiegelen.¹⁵ Anderzijds is er, zo mogelijk nog hardnekkiger, de “Lefort-illusie”: de overtuiging dat het mechanisme van politieke representatie fundamenteel onbetrouwbaar is, en dat de vertegenwoordigden in feite zonder de lastige omweg van vertegenwoordiging aan de macht moeten én kunnen komen.

¹⁵ Voor een meer uitgebreide en genuanceerde opvatting van Castoriadis’ opvatting van representatie, ook na zijn periode bij *Socialisme ou Barbarie*, zie Cohen (2005).

Literatuur

- ARATO A. and COHEN J. (1988), 'Civil Society and Social Theory', Thesis Eleven, 21(1), 40-64.
- CASTORIADIS C. (1949), 'Socialisme ou Barbarie', *Socialisme ou Barbarie*, 1, 7-46.
- CASTORIADIS C. (1952), 'La direction prolétarienne', *Socialisme ou Barbarie*, 10, 10-18.
- CASTORIADIS C. (1975), 'An Interview with C. Castoriadis', *Telos*, 23, 131-155.
- CASTORIADIS C. (1988), *Political and Social Writings. Volume 1*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- COHEN J. (2005), 'The Self-Institution of Society and Representative Government. Can the Circle be Squared?', *Thesis Eleven*, 80(1), 9-37.
- GOTTRAUX P. (1997), 'Socialisme ou Barbarie'. Un Engagement politique et intellectuel dans la France de l'après-guerre, Editions Payot, Lausanne.
- HABERMAS J. (1981), *Theorie des kommunikativen Handelns, I & II*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- HABERMAS J. (1992), *Autonomy and Solidarity*, Verso, London.
- HASTINGS-KING S. (1997), 'On the Marxist Imaginary and the Problem of Practice: Socialisme ou Barbarie, 1952-1956', *Thesis Eleven*, 49(1), 69-84.
- HASTINGS-KING S. (1999), *Fordism and the Marxist Revolutionary Project: A History of Socialisme ou Barbarie, Part I (doctoraatsthesis)*, Cornell University.
- LEFORT C. (1952a), 'Le prolétariat et le problème de la direction révolutionnaire', *Socialisme ou Barbarie*, 10, 18-27.
- LEFORT C. (1952b), 'L'expérience prolétarienne', *Socialisme ou Barbarie*, 11, 1-19.
- LEFORT C. (1958), 'Organisation et parti. Contribution à une discussion', *Socialisme ou Barbarie*, 26, 120-134.
- LEFORT C. (1963), 'Démocratie réelle et représentation démocratique', *Cahiers du Centre d'études socialistes*, February, 22-27.
- LEFORT C. (1972), *Le Travail de l'œuvre Machiavel*, Gallimard, Paris.
- LIEBICH A. (1977), 'Socialisme ou Barbarie. A Radical Critique of Bureaucracy', *Our Generation*, 12(2), 55-62.
- MOLINA E. (2005), *Le défi du politique. Totalitarisme et démocratie chez Claude Lefort*, L'Harmattan, Paris.
- PRAGER R. (red.) (1988), *Les congrès de la IVe Internationale. Tome 3: Bouversements et crises de l'après-guerre (1946-1950)*, La Brèche, Montreuil.

RAYNAUD P. (1989), 'Société bureaucratique et totalitarisme. Remarques sur l'évolution du groupe "Socialisme ou barbarie"', *Revue européenne des sciences sociales*, 86, 255–268.

SIMON H. (1974), 'De la scission avec Socialisme ou Barbarie a la rupture avec I.C.O.' (vraaggesprek met Henri Simon), *Anti-Mythes*, 6, 1-23.